

จาก
สังคมอำนาจ ชั้นที่ ศรีธัญชัย
สู่
สังคมใช้ความจริง
ประเวศ วะสี
๗ ก.พ. ๒๕๔๗

ทั้งฝ่ายโปรทักษิณและฝ่ายกัลฐทักษิณ คิดแบบเส้นตรง (linear) เหมือนกัน
คือ ฝ่ายโปรทักษิณก็คิดว่าการใช้อำนาจจะแก้ไขปัญหาได้ทุกอย่าง ฝ่ายกัลฐทักษิณก็กลัวว่า
ทักษิณจะใช้อำนาจครอบงำเบ็ดเสร็จ
ถ้าเข้าใจระบบซับซ้อนก็จะรู้ว่าเป็นไปได้ทั้งคู่
สังคมทุกวันนี้ไม่ใช่ง่ายและเป็นเส้นตรงแบบสงครามไทยรบพม่า สังคมปัจจุบันเชื่อมโยงกัน
ซับซ้อนหลายมิติ เป็น “ระบบซับซ้อน” (complex system) ในระบบซับซ้อนเกิดปรากฏการณ์
โกลาหล (chaos) ขึ้นได้อย่างทันทีทันใดโดยไม่คาดหมาย อาจจะไม่ปรากฏสามเหตุเลย หรือสาเหตุ
แม้น้อยนิด ที่เขาเรียกว่า “ปรากฏการณ์ผีเสื้อกระพือปีก” อันหมายถึงว่าผีเสื้อกระพือปีกก็ก่อให้เกิด
ลมสลาตันได้ การกระทำของคน ๆ เดียว หรือกลุ่มเล็ก ๆ ในประเทศหรือต่างประเทศก็ก่อให้เกิดสภาวะ
วิกฤตได้
แม้แต่ไวรัสตัวเล็ก ๆ ตัวเดียวก็ก่อให้เกิดวิกฤตการณ์ได้!
เช่น ไข้หวัดนก
รัฐบาลทักษิณกำลังดำเนินไปอย่างก้าวร้าว แอ้ว! เกิดวิกฤตการณ์ไข้หวัดนก และวิกฤตการณ์
จังหวัดชายแดนภาคใต้ขึ้นมาทันทีทันใดอย่างไม่รู้ตัว นี่แหละตัวอย่างของสภาพโกลาหล (chaos) ที่
เกิดขึ้นโดยไม่คาดหมาย
ในระบบซับซ้อนใช้อำนาจไม่ได้ผล คุณจะใช้อำนาจแก้วิกฤตไข้หวัดนกและวิกฤตจังหวัดชายแดน
ภาคใต้ได้อย่างไร
ยิ่งใช้อำนาจ ยิ่งเกิดความโกลาหลมากขึ้น จนไปไม่ไหว
ฝรั่งเขารู้และพูดว่าในสังคมปัจจุบัน “อำนาจได้ผลน้อยลง ๆ” (Power is less and
less effective)
รัฐบาลทักษิณเป็นรัฐบาลที่มีอำนาจมากที่สุด ควรทำในสิ่งที่ตามปกติทำไม่ได้ เช่น การสร้าง
ความเป็นธรรมทางสังคม โกงสร้างความเป็นธรรมในสังคมนี้ได้จะเป็นมหาบุรุษทีเดียว

อำนาจแก้ปัญหาไม่ได้

แต่อำนาจสร้างเครื่องมือแก้ปัญหาได้

คุณทักษิณก็เป็นคนหาได้ยาก ที่ฉลาด ขยัน เอาจริงเอาจัง ผมอยากเห็นประสบความสำเร็จในการสร้างสิ่งดี ๆ ให้แก่บ้านเมือง ควรทำอะไรให้ช้าลงหน่อย และพิจารณาให้รอบคอบ ถ้านึกไปอย่างรวดเร็วย่อมเกิดอุบัติเหตุได้ง่าย

ต้องตีประเด็นให้แตกว่าในระบบซับซ้อน ที่หมักหมมปัญหายาก ๆ ไว้เต็มไปหมด จนไม่น่าจะแก้ไขได้ นี่จะอย่างไร ความซับซ้อนและหมักหมมของปัญหามีมากถึงขนาดที่ว่า คงไม่มีรัฐบาลไหน ๆ จะแก้ได้ ทั้งรัฐบาล นักวิชาการ และสังคม ควรจะช่วยกันดูอย่างจริงจังว่าเครื่องมือแก้ปัญหานั้นคืออะไร ผมลองเสนอเรื่องที่เป็นพื้นฐานของสังคมสักหนึ่งเรื่อง คือ

เชือก 3 เกลียว

พลังแห่งการรักษาความเป็นปรกติ

สังคมยังไม่มีตัวอย่างระบบที่ดีที่สุด ตัวอย่างของระบบที่ดีที่สุดคือร่างกายของมนุษย์ เพราะเป็นผลจากวิวัฒนาการมา ๓,๕๐๐ ล้านปี ธรรมชาติย่อมสร้างระบบที่ดีที่สุดไว้เพื่อให้สามารถเผชิญกับภพภัยต่าง ๆ เอาชีวิตรอดและรักษาปรกติภาพให้ได้มากที่สุด

ในร่างกายของมนุษย์ประกอบด้วยอวัยวะของสารต่าง ๆ เป็นแสนล้านอวัยวะ มีเซลล์เป็นแสนล้านเซลล์ มีอวัยวะต่าง ๆ ซึ่งแตกต่างหลากหลายมาก เช่น สมอง ตับ ปอด กระดูก ผิวหนัง ทั้งหมดมีความหลากหลายสุดประมาณ แต่ขณะเดียวกันก็มีความเป็นเอกภาพอย่างสมบูรณ์ ถ้าตับไปทาง ปอดไปทาง หัวใจไปทาง เราเป็นคนอยู่อย่างนี้ไม่ได้

คำถามก็คือระบบร่างกายทำอะไรที่ทำให้เกิดความเป็นเอกภาพท่ามกลางความหลากหลาย ทำให้รักษาความสมดุลของระบบไว้ได้ ที่เราเห็นชัด ๆ คือระบบร่างกายใช้กลไก ๓ อย่างใหญ่ ๆ คือ

(๑) ระบบข้อมูลข่าวสาร

(๒) ระบบการสื่อสาร

(๓) การเรียนรู้

ระบบข้อมูลข่าวสาร ร่างกายลงทุนเรื่องนี้อย่างสุดประมาณ ทุก ๆ เซลล์จะมีดีเอ็นเอ ซึ่งมีความยาว ๓,๐๐๐ ล้านตัวอักษร ดีเอ็นเอนี้เป็นรหัสหรือสารสนเทศ (information) ให้ทุกเซลล์ถือไว้ตรงกันหมด จะได้ว่าต้องทำอะไร

ระบบการสื่อสาร ส่วนต่าง ๆ ของร่างกายจะต้องรู้ถึงกัน ถ้าไม่รู้ถึงกันก็ทำงานอย่างเชื่อมโยงกันให้สมดุลไม่ได้ เพราะฉะนั้นในร่างกายเต็มไปด้วยการติดต่อสื่อสารกัน ทั้งทางระบบประสาท และระบบสารเคมีต่าง ๆ นักวิทยาศาสตร์บางท่านว่า สิ่งมีชีวิตเป็น fluid crystal ที่รู้ถึงกันทั้งหมดทันที

ระบบใด ๆ ที่จะรักษาบูรณาภาพของตนเองไว้ได้ ต้องรู้ความจริงตรงกันอย่างทั่วถึงทั้งระบบ

การเรียนรู้ การที่ระบบข้อมูลข่าวสารให้รู้ตรงกันเป็นพื้นฐาน และมีระบบการสื่อสารเพื่อให้รู้ถึงการเปลี่ยนแปลงเพื่อการปรับตัวให้สมดุลอยู่เสมอ นั้นเป็นการรักษาสสมดุลภายใน แต่สิ่งมีชีวิตต้องรักษาสสมดุลกับภายนอกด้วย จึงจะอยู่รอดได้ สิ่งต่าง ๆ ภายนอกล้วนเปลี่ยนแปลงและบางที่โดยเฉพาะปัจจุบัน มีการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว ถ้าชีวิตไม่รู้จักสภาพภายนอกที่เปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วย่อมไม่สามารถรักษาดุลยภาพระหว่างภายในกับภายนอกได้ ก็ไม่สามารถอยู่รอดได้ มนุษย์จึงต้องมีการเรียนรู้ ให้รู้ถึงการเปลี่ยนแปลง เพื่อปรับตัวให้อยู่ในดุลยภาพได้ ถ้าไม่เรียนรู้หรือเรียนรู้น้อยก็จะมีช่องว่างกับความเป็นจริงที่เปลี่ยนแปลงไปเป็นพลวัต ไม่สามารถรักษาความเป็นปกติ ย่อมเจ็บป่วย วิกฤต และอยู่รอดไม่ได้

สังคมจะต้องรักษาทั้งสมดุลภายในตัวเอง และสมดุลกับโลกภายนอก จึงจะสามารถรักษาปกติภาพไว้ได้ในการนี้

๑. ทั่วทุกองคาพยพของสังคมจะต้องรู้ความจริงอย่างทั่วถึง

๒. ทั่วทุกองคาพยพของสังคมจะต้องเรียนรู้ให้รู้ความจริงได้

สังคมไทยเป็นสังคมที่มีโครงสร้างอำนาจมาแต่โบราณ ไม่มีวัฒนธรรมการใช้ความรู้ ส่วนใหญ่จะใช้ความเห็นมากกว่าความรู้ ในระบบที่ซับซ้อนความเห็นแก้ปัญหาไม่ได้ โดยเฉพาะความเห็นแบบชนชั้น และความเห็นแบบศรีธนญชัย ระบบการศึกษาของเราก็นำเสนอความรู้เก่า แต่ไม่สามารถสร้างความรู้ใหม่ตามสถานการณ์ ตามความเป็นจริงที่ซับซ้อนและเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว และสังเคราะห์ความรู้ให้เหมาะแก่การใช้งาน

เราไม่เข้าใจความสำคัญของความรู้

เราไม่สามารถสร้างความรู้ให้พอแก่การใช้งาน

เราจัดการความรู้ไม่เป็น

ถ้าไม่ทั้ง ๓ ยังดำรงอยู่ เราจะเกิดสภาพโกลาหลซ้ำแล้วซ้ำอีกและมากขึ้น ไม่สามารถหลุดพ้นจากสภาวะวิกฤตได้ มีความจำเป็นรีบด่วนที่จะต้องมียระบบความรู้ที่มีประสิทธิภาพ แต่ระบบราชการที่มีอยู่ไม่สามารถสร้างระบบความรู้ขึ้นมาได้ทันการ จำเป็นต้องมีฝ่ายการเมืองที่มีวิสัยทัศน์ในระบบความรู้ และมีความปรารถนาในการสร้างระบบการจัดการความรู้ที่ถูกต้อง

ตรงนี้แหละที่กล่าวอำนาจแก้ปัญหาไม่ได้ แต่อำนาจสร้างเครื่องมือแก้ปัญหาได้ เครื่องมือแก้ปัญหา คือ ระบบความรู้ ซึ่งประกอบด้วย

๑. การสร้างความรู้ ด้วยการวิจัยให้รู้ความจริง

๒. การสื่อสารให้รู้ความจริงโดยทั่วถึง ไม่ใช่สื่อสารความเท็จกันเต็มไม่หมด

๓. มีการเรียนรู้ ที่มีฐานอยู่ในความจริง และเข้าใจความจริงที่ลึกกว่าที่ปรากฏ

ความรู้-การสื่อสาร-การเรียนรู้ เปรียบเสมือนเกลียวเชือก ๓ เส้น ที่พันกัน เป็นพลังแห่งการรักษาปรกติภาพ ของสังคม ที่ป้องกันความโกลาหลและวิกฤต ในการนี้ ต้องปฏิรูประบบการเรียนรู้ ซึ่งจะได้กล่าวต่างหากออกไป

สังคมอำนาจ สังคมชั้นที่ สังคมศรีธนญชัย แก้ปัญหาไม่ได้ เราต้องเป็นสังคมที่ใช้ความจริงจึงจะพ้นวิกฤต

ความจริงในระบบที่ซับซ้อน เห็นไม่ได้ง่าย ๆ แต่ต้องอาศัยการวิจัยสร้างความรู้ให้เข้าใจความจริงที่ซ่อนอยู่ลึก ๆ ในความซับซ้อน

เวลานี้ชาติขาด “การสังเคราะห์ความรู้” ให้เป็นความรู้ที่ถูกต้อง แม่นยำ เหมาะสมกับกาลเวลา สถานที่ และเหมาะแก่การใช้งาน

ระบบการศึกษาทั้งหมดตั้งแต่อนุบาลจนถึงมหาวิทยาลัยล้วนท้อความรู้เก่า ๆ ดิบ ๆ เป็นท่อน ๆ ขาดการสร้างหรือ “สังเคราะห์ความรู้” ให้เป็นความรู้ที่ถูกต้องเหมาะกับการใช้งานได้ เป็นอย่างนี้ในทุก ๆ ด้าน ประเทศจึงเป็นโรคพร่องความรู้อย่างรุนแรง (Severe Knowledge deficiency disease) ที่ต้องการการเยียวยา จุดสำคัญจึงมาอยู่ที่การสังเคราะห์ความรู้ให้เหมาะกับการใช้งานในทุกเรื่อง ยุทธศาสตร์ความรู้ อาจจะเรียกว่า ยุทธศาสตร์ KCL คือ Knowledge (การสังเคราะห์ความรู้) Communication (การสื่อสาร) Learning (การเรียนรู้)

ได้ข่าวว่ารัฐบาลกำลังร่างพระราชกฤษฎีกาตั้ง “สำนักงานบริหารและพัฒนาองค์ความรู้” อันเป็นองค์การมหาชน และอาจมีกองทุนขนาดใหญ่หนุนหลัง เรื่องนี้นับว่าน่ายินดี เพราะจะเป็นพลังขับเคลื่อนเรื่องความรู้ ขอให้มีความประณีตในการจัดการ ระวังอย่าให้ชั้นที่และศรีธนญชัยเข้ามายุ่ง มีฉะนั้น แม้มีเจตนาดี ก็จะไม่ประสบความสำเร็จ เพราะความรู้ต้องเป็นความจริง จะหลอกกันไม่ได้

สังคมมาถึงยุคใหม่แล้ว พฤติกรรมอำนาจ พฤติกรรมชั้นที่ พฤติกรรมศรีธนญชัย ใช้ไม่ได้แล้ว สังคมยุคใหม่ต้องใช้ความจริง